

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนในยุคดิจิทัลตามหลักสัปปุริสธรรม

Developing Moral and Ethical Conduct for Digital Youth According to the Principles of Sappurisa-Dhamma

¹วาริยา บวรธรรานนท์

¹Variya Bavontaranon

¹คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Faculty Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: variyaa.dear@gmail.com

Received: October 24, 2025; **Revised:** November 22, 2025; **Accepted:** December 12, 2025

บทคัดย่อ

ในยุคดิจิทัลทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วทุกที่ทุกเวลา ปัญหาจริยธรรมของเยาวชนส่วนใหญ่ใช้เวลาไปกับสื่อดิจิทัลมากเกินไป การแชร์ข่าวปลอม การเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวโดยขาดความระมัดระวัง หลักสัปปุริสธรรม 7 สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนได้หรือไม่ พบว่าการนำหลักสัปปุริสธรรม 7 ในพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในการใช้สร้างแนวคิดใหม่ที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาในโลกดิจิทัล โดยบูรณาการหลักสัปปุริสธรรม 7 ข้อ คือ ธัมมัญญูตา, อัตถัญญูตา, อัตตัญญูตา, มัตตัญญูตา, กาลัญญูตา, ปริสสัญญูตา, ปุคคลัญญูตา ให้เยาวชนนำไปปฏิบัติและสามารถที่จะประเมินตนเองในการควบคุมการใช้งานดิจิทัล รู้จักประมาณการใช้เวลาในการเสพสื่อ ตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งก่อนแชร์ ตลอดจนประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อตนเองและสาธารณะ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจริยธรรมให้แก่เยาวชน เยาวชนสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

คำสำคัญ: การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม; เยาวชนยุคดิจิทัล; สัปปุริสธรรม

Abstract

In the digital age everyone can access information rapidly anytime and anywhere. The ethical challenges facing youth often stem from spending excessive time on digital media, sharing false news (fake news), and carelessly revealing personal information. The question arises: Can the principles of Sappurisa-dhamma 7 be applied to develop the morality and ethics of youth. It is found that integrating the Sappurisa-dhamma 7 principles from Buddhism can establish a new conceptual framework aimed at addressing issues in the digital world. This integration involves the seven principles: Dhammaññutā, Atthaññutā, Attaññutā, Mattaññutā, Kālāññutā, Parisaññutā, and Puggalaññutā. By practicing these principles youth can self-evaluate and control their digital usage knowing the moderation for consuming media, checking all information before sharing, and assessing potential consequences on themselves and the public. This approach effectively builds ethical resilience for youth, enabling them to use digital technology creatively and safely, thereby benefiting both themselves and society.

Keywords: Moral and Ethical Development; Digital Age Youth; Sappurisa-dhamma

บทนำ

ในยุคปัจจุบันเทคโนโลยีด้านการสื่อสารได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว และได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะสื่ออินเทอร์เน็ต ที่สามารถเชื่อมต่อเครือข่ายเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้ใช้งานสามารถสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลถึงกันได้ทั่วโลก ด้วยความรวดเร็ว (วิโรจน์ ชัยมูล และ สุพรรณษา ยวงทอง, 2552) การก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างแท้จริงในปัจจุบัน มีสาเหตุหลักมาจากเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยซึ่งช่วยให้การรับส่งข่าวสารและการติดต่อสื่อสารของมนุษย์เป็นไปอย่างรวดเร็ว สะดวก และกว้างขวาง จนทำให้สังคมเปลี่ยนจากสังคมอุตสาหกรรมมาเป็นสังคมสารสนเทศ เทคโนโลยีสารสนเทศนี้ถือเป็นเทคโนโลยีแบบสุนทรียะสัมผัสที่สามารถสื่อสารสองทางได้อย่างก้าวหน้า มีการโต้ตอบผ่านเครือข่ายที่ทำให้ผู้พูดและผู้ฟังเสมือนมีปฏิสัมพันธ์ได้จริง และได้รับข้อมูลข่าวสารถึงกันโดยตรง ส่งผลให้การพัฒนาของสื่อสารสนเทศเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลอย่างมากต่อผู้รับสารในทุกมิติ (อุษา บิ๊กกินส์, 2555) สื่อยุคใหม่อันทันสมัยในโลกดิจิทัลปัจจุบันไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่อำนวยความสะดวกหรือเพิ่มความเร็วในการสื่อสารเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนรูปแบบพฤติกรรม แบบแผนการดำรงชีวิต ตลอดจนเปลี่ยนมุมมอง วิธีคิด วิธีการมองโลก รวมถึงค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ใช้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยี ซึ่งมักมีมุมมองต่อโลก สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไป เนื่องจากสื่อใหม่ได้เข้ามามีอิทธิพลในการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมและค่านิยม ตลอดจนเป็นเครื่องมือหลักในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของพวกเขากับผู้อื่นผ่านโลกดิจิทัลอย่างมีนัยสำคัญ ยุคข้อมูลข่าวสาร เยาวชนต้องเผชิญกับข้อมูลที่หลั่งไหลอย่างรวดเร็วและไร้ขีดจำกัด

การเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นประโยชน์ แต่ก็ก็มีโทษที่แฝงมาด้วย ทำให้เยาวชนขาดการกลั่นกรองและวิจารณ์ญาณที่เหมาะสม ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาทางด้านสังคมและพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ตามมา จะเห็นได้ว่าหากเยาวชนบริโภคโดยขาดการรู้เท่าทันสื่อ ย่อมตกเป็นเหยื่อของข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้เยาวชนมีแนวโน้มที่จะรับและเชื่อข้อมูลนั้นๆ ขาดการตรวจสอบ ขาดความยับยั้งชั่งใจในการแสดงออกทางสังคมออนไลน์ ขาดความเคารพในกฎกติกา และขาดความเข้าใจในผลกระทบจากการกระทำของตนเอง ปัญหาเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วน ในการเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

การเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดความสงบสุขของสังคมไทย โดยเชื่อมั่นว่าหากสังคมใดมีสมาชิกที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม สังคมนั้นย่อมจะมีแต่ความสุขและความเจริญมั่นคงอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันหากคนในสังคมใดมีความบกพร่องด้านจิตใจ ขาดคุณธรรมและจริยธรรม แม้สังคมนั้นจะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ก็หาความสงบสุขได้ยาก (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2554) ผู้เขียนเห็นว่าการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเข้าเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชนควรเริ่มจากครอบครัวและสถานศึกษาเพราะปัญหาของสังคมที่มีต่อเยาวชนปัจจุบันสังคมไทยมีความเชื่อมโยงกับการรับวัฒนธรรมจากถิ่นอื่นหรือต่างแดนเข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยมีปัจจัยหนุนจากความนิยมและกระแสสังคมในยุคไอที ทั้งในเรื่องแฟชั่นและค่านิยมความทันสมัย ซึ่งการรับ

วัฒนธรรมเหล่านี้มักขาดการพิจารณาไตร่ตรองว่ามีความสิ้นเปลืองหรือส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต จนนำไปสู่การเกิดปัญหาสังคมเนื่องจากผู้คนพยายามตอบสนองความต้องการตามวัฒนธรรมใหม่โดยขาดการยับยั้งชั่งใจหรือพิจารณาอย่างรอบคอบ สังคมในปัจจุบันจึงเป็นสังคมแบบวัตถุนิยม การแก้ปัญหาในปัจจุบันนี้จำเป็น ใช้หลักธรรมเข้ามาให้ความรู้แก่เยาวชนหรือคนในสังคมได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในการที่จะก่อให้เกิดคนในสังคมมีการศึกษา เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539)

จากที่กล่าวมาข้างต้นการนำหลักสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับสัตบุรุษหรือหลักธรรมสำหรับคนดีมาเป็นแนวทางการเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชน โดยมุ่งเน้นการบูรณาการหลักธรรมเหล่านี้เข้ากับทักษะการรู้เท่าทันสื่อและการใช้ชีวิตในยุคดิจิทัลผู้เขียนมีความคาดหวังว่า เยาวชนจะสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม มีความสามารถในการวิเคราะห์ แยกแยะเหตุผล รู้วิธีปฏิบัติตนต่อผู้อื่นและสังคมได้อย่างเหมาะสม และสามารถใช้ชีวิตในยุคข้อมูลข่าวสารได้อย่างมีสติและปลอดภัยจากภัยของสื่อที่ผู้สร้างสรรค์ โดยที่ผู้เขียนได้ศึกษาหลักสัปปุริสธรรม 7 ในฐานะหลักธรรมสำหรับสัตบุรุษที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนและเพื่อคาดหวังให้เยาวชนสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม มีความรับผิดชอบและสามารถสร้างสรรค์สังคมในยุคดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม และได้ศึกษาถึงความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม องค์ประกอบและความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม ความหมายของเยาวชนยุคดิจิทัล ผลการใช้ชีวิตของเยาวชนในยุคดิจิทัล โดยบูรณาการหลักสัปปุริสธรรม 7 เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนในยุคดิจิทัล

คุณธรรมจริยธรรม

1. ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม นักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของคุณธรรมว่าหมายถึง ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงาม และสภาพที่เกื้อหนุน โดยคุณธรรมคือการกระทำความดีที่เป็นสิ่งที่ทำไปแล้วตนเองและผู้อื่นไม่เดือดร้อน เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายและเป็นประโยชน์เกื้อกูลด้วยประการทั้งปวง นอกจากนี้คุณธรรมยังหมายถึงหลักธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกลึกซึ้งดีใจทางศีลธรรมจนมีคุณงามความดีภายในจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขและความยินดี ซึ่งการกระทำที่ดีย่อมได้รับผลของความดีคือความชื่นชมยกย่อง ในขณะที่การกระทำชั่วย่อมได้รับผลของความชั่วคือความเจ็บปวดหรือความทุกข์ต่างๆ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2550, สมผิว ชื่นตระกูล, 2536) จริยธรรมมีคำจำกัดความว่าเป็นสิ่งที่พึงประพฤติและจะต้องประพฤติ ในขณะที่ศีลธรรมหมายถึงสิ่งที่กำลังประพฤติอยู่หรือประพฤติแล้ว โดยจริยธรรม (Ethics) อยู่ในรูปของปรัชญาคือสิ่งที่ต้องคิดต้องนึก ส่วนเรื่องศีลธรรม (Morality) เป็นสิ่งที่ต้องทำอยู่จริง ๆ เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งจริยธรรมเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ อันประกอบด้วย ดังนี้ 1) พฤติกรรมทางกาย วาจา และ การใช้อินทรีย์ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม 2) จิตใจของเรา ซึ่งมีเจตจำนง ความตั้งใจ แรงจูงใจที่จะทำให้เรามีพฤติกรรม สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร ตามภาวะและคุณสมบัติต่างๆ ของจิตใจนั้นๆ 3) ปัญญา ความรู้ ซึ่ง เป็นตัวชี้ทางให้ว่าเราจะสัมพันธ์อย่างไรจึงจะได้ผล และเป็นตัวจำกัดขอบเขตว่าเราจะสัมพันธ์กับอะไร จะใช้พฤติกรรมได้แค่ไหน เรามีปัญญา มีความรู้แค่ไหนเราก็ใช้พฤติกรรมได้ในขอบเขตนั้น ถ้าเราขยายปัญญา

ความรู้ออกไป เราก็มีพฤติกรรมที่ซับซ้อนและได้ผลดียิ่งขึ้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) สรุปใจความโดยรวมคุณธรรม คือ ความดีงามที่อยู่ภายในจิตใจและเป็นรากฐานของความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จริยธรรม คือ หลักการและแนวทางปฏิบัติ ที่บุคคลพึงประพฤติในการดำเนินชีวิต โดยใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทางในการควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาและจิตใจ เพื่อให้การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างถูกต้องและได้ผลดี กล่าวคือ คุณธรรมเป็นเรื่องของความดีภายในจิตใจ ส่วนจริยธรรมเป็นเรื่องของการปฏิบัติความดีนั้นออกมาสู่ภายนอก โดยใช้ปัญญาเป็นตัวกำกับ

2. องค์ประกอบของคุณธรรมและจริยธรรม กรมวิชาการ ได้ให้คำอธิบายว่า จริยธรรมของบุคคลประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ 1. ส่วนประกอบด้านความรู้ (Moral Reasoning) คือ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม ตัดสินแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องด้วยการคิด 2. ส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ความรู้สึก (Moral Attitude and Belief) คือ ความพึงพอใจ ศรัทธาเลื่อมใส เกิดความนิยมยินดีที่จะรับนำจริยธรรมมาเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ และ 3. ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมแสดงออก (Moral Conduct) คือ พฤติกรรมการกระทำที่บุคคลตัดสินใจจะกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ นอกจากนี้ พฤติกรรมการกระทำจะขึ้นอยู่กับอิทธิพลบางส่วนอาจขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น ลักษณะทางจิตวิทยาบางประการของบุคคลนั้นๆ หรือความรุนแรงของการบีบคั้นของสถานการณ์ที่รุนแรง บุคคลนั้นอีกด้วย เป็นต้น (กรมวิชาการ, 2555) สรุปความว่าจริยธรรมที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีความเข้าใจในหลักความดี มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในหลักการนั้น ซึ่งทั้งสองส่วนนี้จะส่งผลต่อการตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมใดๆ และการแสดงออกทางพฤติกรรมยังอาจได้รับอิทธิพลจากปัจจัยอื่นๆ ภายนอก

3. ความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม สำหรับเด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศจำเป็นต้องมีการปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านความรู้และคุณธรรมซึ่งจำเป็นต้องกระทำตั้งแต่วัยเด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมในปัจจุบันและอนาคต นักวิชาการได้ให้คำจำกัดความสำคัญของคุณธรรมไว้ดังนี้ คุณธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเสริมสร้างความสงบสุขและความเจริญให้แก่บุคคลเป็นส่วนตัวและแก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวม ดังในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยรามคำแหงเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2520 ว่า “การทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนาซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นธรรมนั้นจะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรมประกอบด้วย เพราะความรู้เป็นเสมือนเครื่องยนต์ที่ทำให้รถยนต์เคลื่อนไปได้ประการเดียว ส่วนคุณธรรมเปรียบเสมือนพวงมาลัยหรือหางเสือที่เป็นปัจจัยนำพาวheelยนต์ให้ดำเนินไปถูกทางด้วยความสวัสดิ์जनบรรลุมุ่งหมายที่พึงประสงค์ โดยคุณธรรมถือเป็นปัจจัยสำคัญที่เสริมสร้างความสงบสุขและความเจริญให้แก่บุคคลในหลายด้าน ได้แก่ เป็นเครื่องธำรงศักดิ์ของความเป็นมนุษย์ที่ทำให้ได้รับยกย่องว่าเป็นคนดีมีค่า เป็นเครื่องเสริมบุคลิกภาพอย่างความซื่อตรงที่ทำให้มีความสมบูรณ์ในความคิดและการกระทำ เป็นเครื่องเสริมมิตรภาพอย่างความจริงใจที่ทำให้ความสัมพันธ์กับผู้อื่นราบรื่น เป็นเครื่องสร้างความสบายใจจากการปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง

โดยไม่ต้องระแวงระวังอันตราย และเป็นเครื่องส่งเสริมความสำเร็จและความมั่นคงปลอดภัยในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต คุณธรรมเป็นเครื่องช่วยให้แต่ละคนประสบความสำเร็จและความมั่นคงปลอดภัยในหลายๆ ทาง เช่น เป็นเครื่องดำรงศักดิ์ของความเป็นมนุษย์ที่เราไม่ตีคุณค่าเป็นตัวเงิน แต่จะตีค่ากันด้วยคุณธรรมที่ทำให้ได้รับยกย่องว่าเป็นคนดีและเป็นคนมีค่ามาก เป็นเครื่องเสริมบุคลิกภาพอย่างความซื่อตรงที่ทำให้คนมีความสมบูรณ์ในความคิดและการกระทำโดยไม่มี ความขัดแย้งกัน เป็นเครื่องเสริมมิตรภาพอย่างความจริงใจที่ทำให้ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นเป็นไปอย่างราบรื่นและได้รับความไว้วางใจ เป็นเครื่องสร้างความสบายใจทั้งจากการทำสิ่งที่ถูกที่ควรและไม่ต้องระแวงระวังในอันตรายที่จะมีมาเนื่องจากประเพณีปฏิบัติแต่ในทางที่ถูกต้อง และเป็นเครื่องส่งเสริมความสำเร็จและความมั่นคงปลอดภัยในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต (สมเดช สีแสง, 2538)

สรุปความว่าคุณธรรมและจริยธรรมถือเป็นรากฐานสำคัญยิ่งสำหรับเยาวชนในการพัฒนาตนเองให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าต่อชาติ เนื่องจากคุณธรรมคือความดีงามภายใน ทำหน้าที่เป็นเสมือนพวงมาลัยควบคุมให้ความรู้ความสามารถถูกนำไปใช้ในทิศทางที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ต่อสังคม ขณะที่จริยธรรมคือหลักการปฏิบัติ ที่แสดงออกผ่านพฤติกรรมอย่างมีปัญญา ซึ่งการมีคุณธรรมนำหน้าเช่นนี้ไม่เพียงแต่เสริมสร้างศักดิ์ศรี ความซื่อตรงและความสัมพันธ์ที่ดีให้แก่เยาวชนเท่านั้น แต่ยังนำพาชีวิตและสังคมโดยรวมไปสู่ความสงบสุข ความเจริญและความมั่นคงปลอดภัยอย่างยั่งยืน

เยาวชนยุคดิจิทัล

เยาวชน หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์ - 25 ปีบริบูรณ์ (กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2565) ยุคดิจิทัล (Digital Era) คือ ยุคของอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีที่มีความรวดเร็วในการสื่อสารการส่งผ่านข้อมูลความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไม่ว่าจะเป็นข่าวสาร ภาพหรือวิดีโอที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็วทุกที่และทุกเวลา (วิจิต ธรรมฤทธิ์, ม.ป.ป.) ยุคดิจิทัล หมายถึง ยุคที่เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมมีความก้าวหน้าและเทคโนโลยีดิจิทัลมีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านธุรกิจ ด้านการติดต่อสื่อสาร ด้านการศึกษาเป็นเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกสบายในการใช้ชีวิต และตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ (รุ่งรัตน์ พลชัย, 2563)

สรุปความว่าเยาวชนยุคดิจิทัลนั้นคือเยาวชนซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 18-25 ปี ตามกฎหมายไทย ที่เติบโตขึ้นมาในสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น อินเทอร์เน็ต คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือและโซเชียลมีเดีย เป็นกลุ่มคนที่เทคโนโลยีดิจิทัลได้กลายเป็นส่วนสำคัญในการใช้ชีวิต การเรียนรู้ การศึกษา การติดต่อสื่อสารและการทำงาน ทำให้มีความสะดวกสบายรวดเร็ว และลดปัญหาความซับซ้อนที่จะเกิดขึ้นในการใช้ชีวิต

หลักสัปติสธรรม 7

1. ความเป็นมาและความหมายของสัปติสธรรม 7 เมื่อครั้งพระโคตมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระพุทธเจ้าและสาวกองค์สำคัญ โดยเฉพาะพระสารีบุตร ได้คำนึงว่าเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว หากไม่มีการรวบรวมประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ พระพุทธศาสนาก็จะสูญสิ้น ดังนั้นแม้พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ก็ได้มีการริเริ่มขึ้น เพื่อเป็นการนำทางไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังว่า มีการรวบรวมคำสั่งสอนของพระองค์ ที่เรียกว่าสังคายนาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สังคีติ” ซึ่งหลักสัปติสธรรมมีกล่าวไว้ในข้อ 6 ของสังคีติ หมวด 7 ประการ สังคีติสูตร คือ พระสูตรว่าด้วยการสังคายนา ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ท้องพระโรงหลังใหม่ชื่ออุพทกะ ของพวกเจ้ามัลละ เขตกรุงปาวา แคว้นมัลละ โดยมีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ด้วยสาเหตุที่ท่านพระสารีบุตรแสดงพระสูตรนี้ว่า ก่อนหน้านั้นเล็กน้อย นิครนถ์นาฏบุตรหรือศาสดามหาวิระของศาสนาเซนได้ดับขันธ ณ กรุงปาวานี้ หลังจากศาสดาดับขันธสาวกของท่านก็แตกสามัคคีกัน 2 ฝ่าย ท่านพระสารีบุตรจึงยกเหตุการณ์นี้ขึ้นมาปรารภว่าเป็นเพราะพระศาสนาสอนไว้ไม่ดีจึงทำให้สาวกตีความคำสอนแตกต่างกัน ส่วนพระธรรมวินัยของพระศาสนานี้พระผู้มีพระภาคตรัสสอนไว้ดีแล้วและเสนอให้เพื่อนพรหมจารีของท่านร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยนี้ เพื่อให้ดำรงอยู่ได้นาน ไม่ควรทะเลาะวิวาทในเรื่องพระธรรมวินัย

รูปแบบของสังคีติสูตรเป็นการประมวลหมวดธรรม มีการบรรยายแบบถามเองตอบเอง ประกอบใจความสำคัญของพระสูตร ในช่วงที่พระผู้มีพระภาคเสร็จจาริกไปในแคว้นมัลละพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูป และแวะพัก ณ สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตรทรงได้นิมนต์จากพวกเจ้ามัลละแห่งกรุงปาวาให้เสด็จไปประทับ เพื่อเป็นสิริมงคล ณ ท้องพระโรงอุพทกะ ซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ๆ ยังมีได้ใช้สอย ณ ที่นั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่ผู้มาเฝ้าจนค่อนคืน ครั้นทรงแสดงธรรมจบลง และทรงอนุญาตให้พวกเจ้ามัลละและชาวกรุงปาวากลับบ้าน จากนั้นทรงมอบหมายให้ท่านพระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายแทนพระองค์ แล้วทรงสำเร็จสีหไสยา ณ ที่ประทับนั่นเอง

พระสารีบุตรได้กล่าวปรารภถึงการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์หลังจากนิครนถ์นาฏบุตร ผู้เป็นศาสดาดับขันธไม่นาน ณ กรุงปาวานั่นเอง ว่าเป็นเพราะพระศาสนานั้นสอนธรรมไว้ไม่ดี ส่วนพระธรรมวินัยนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ดี จึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุทั้งหลายจะร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อให้ดำรงมั่นคงยืนนานเพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งหลายสืบไป

จากสังคีติสูตรมีปรากฏเนื้อหา สัปติสธรรม 7 ดังนี้ “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ 1. เป็นธัมมัญญ (ผู้รู้จักเหตุ) 2. เป็นอัตถัญญ (ผู้รู้จักผล) 3. เป็นอัตตัญญ (ผู้รู้จักตน) 4. เป็นมัตตัญญ (ผู้รู้จักประมาณ) 5. เป็นกาลัญญ (ผู้รู้จักกาลเวลา) 6. เป็นปริสัณญ (ผู้รู้จักชุมชน) 7. เป็นปุคคัลญ (ผู้รู้จักบุคคล)” (ที.ปา.ไทย) 11/330/333)

หลักสัปติสธรรม มีคำอธิบายตามพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ธัมมัญญสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้รู้ธรรม ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม 7 ประการนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ฯลฯ เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลกธรรม 7 ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1. เป็นธัมมัญญ 2. เป็นอัตถัญญ 3. เป็นอัตตัญญ 4. เป็นมัตตัญญ 5. เป็นกาลัญญ 6. เป็นปริสัณญ 7. เป็นปุคคัล บิโรปรัญญ (อง.สตตก. (ไทย) 23/68/143-146)

สัปปุริสธรรมเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลโดยทั่วไปในการดำเนินชีวิตที่เป็นเหตุเป็นผลให้บรรลุเป้าหมายหน้าที่การงาน มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะต่างๆ ไว้ดังนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมายว่า ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดีธรรมของผู้ดี สัปปุริสธรรมเป็นธรรมที่ให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนที่สมบูรณ์ ผู้สามารถนำบุคคลและสังคมไปสู่ความสำเร็จ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551) พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายว่า สัปปุริสธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คือเป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติของคนดี เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดี เป็นผู้ควรแก่การยกย่องนับถือ เป็นคนที่สามารถให้การแนะนำให้การดำเนินชีวิตที่ถูกด้วยความปลอดภัย 7 ประการ ได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548)

3.2 ความสำคัญของหลักสัปปุริสธรรม หลักปุริสธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่ได้แสดงไว้ในทศนิกาย ปาฏิการวรรค โดยมีอธิบายในธัมมัญญสูตร (อง.สตุตค.(ไทย) 23/68/143-146) ว่า ภิกษุประกอบด้วยธรรม 7 ประการนี้ เป็นบุคคลที่ควรแก่สิ่งที่เขานำมาถวาย ฯลฯ เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลกธรรม 7 ประการ

ภิกษุผู้ซึ่งมีคุณธรรม 7 ประการ ย่อมเป็นผู้ควรของการกราบไหว้ เคารพ นับถือ ยกย่อง ของบุคคลทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้มีประโยชน์อย่างแท้จริงของมนุษยชาติ คุณสมบัติ 7 ประการ นั้นคือ

1. **เป็นธัมมัญญ** หมายถึง เป็นผู้รู้ธรรม หรือรู้หลักธรรมอันเป็นคำสอนที่สำคัญ
 2. **เป็นอรรถัญญ** หมายถึง เป็นผู้รู้ความหมายแห่งภาษิต กล่าวคือ เป็นผู้รู้จุดมุ่งหมายและรู้จักผลว่าผลที่เกิดจากการกระทำมีประโยชน์ตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้
 3. **เป็นอรรถัญญ** หมายถึง เป็นผู้รู้ตนว่ามีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณมากน้อยเท่าไรตามหลักแห่งอารยวุฒิ 5
 4. **เป็นมัตตัญญ** หมายถึง เป็นผู้ประมาณในการรับปัจจัย 4 กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักความพอดีตามหลักแห่งทางสายกลางและหลักสันโดษ
 5. **เป็นกาลัญญ** หมายถึง เป็นผู้รู้เวลาอันเหมาะสมที่จะปฏิบัติกิจการงานต่าง ๆ อย่างเหมาะสม
 6. **เป็นปริสัณญ** หมายถึง เป็นผู้รู้วิธีเข้าหาพบปะชุมชน กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักชุมชนหรือสังคมอย่างถูกต้อง และเข้าใจถึงการดำเนินการอย่างถูกต้องในชุมชนหรือสังคมนั้น
 7. **เป็นบุคคลปโรปรัญญ** หมายถึง ผู้รู้จักเลือกคบให้ถูกต้อง (อัมพร วงศ์โสภา, 2555) และ
- ความสำคัญของหลักธรรมทั้ง 7 ประการนี้ เป็นเสมือนกรอบความคิดและวิถีปฏิบัติที่นำไปสู่ปัญญาและการตัดสินใจที่ถูกต้อง ดังนี้

1. ธัมมัญญตา (รู้จักเหตุ) คือ ความเป็นผู้รู้จักหลักการ ความจริง กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และหลักการที่จะทำให้เกิดผล ความสำคัญคือทำให้คนเราสามารถวิเคราะห์ปัญหาหรือสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้ง เข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงของสิ่งเหล่านั้น ไม่ตัดสินใจจากผิวเผิน ทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างตรงจุด

2. อัตถัญญตา (รู้จักผล) คือ ความเป็นผู้รู้จักความมุ่งหมาย รู้จักประโยชน์ที่ประสงค์ และรู้ว่าผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำใดๆ จะเป็นอย่างไร ความสำคัญคือช่วยให้เราสามารถกำหนดเป้าหมายในชีวิต และในการทำงานได้อย่างชัดเจนและเลือกที่จะกระทำเหตุที่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงตามที่ตั้งใจไว้

3. อัตถัญญตา (รู้จักตน) คือ ความเป็นผู้รู้จักตัวตนของเราเอง ทั้งในด้านฐานะ ภาวะ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรมที่มีอยู่ ความสำคัญคือเป็นพื้นฐานของการพัฒนาตนเอง ทำให้สามารถประเมินตนเองได้อย่างเป็นกลาง ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่สถานะ ไม่ทำเกินกำลังและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเองต่อไป

4. มัตถัญญตา (รู้จักประมาณ) คือ ความเป็นผู้รู้จักความพอดี ความสมดุล และความพอเหมาะพอควรในการดำเนินชีวิต เช่น การบริโภค การใช้จ่ายโภคทรัพย์ หรือการปฏิบัติหน้าที่ ความสำคัญคือช่วยให้ชีวิตมีเสถียรภาพ มีความพอดี และสามารถบริหารจัดการทรัพยากร รวมถึงอารมณ์ความรู้สึกของตนเองได้อย่างมีคุณภาพ

5. กาลัญญตา (รู้จักกาล) คือ ความเป็นผู้รู้จักเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ต้องใช้ในการประกอบกิจการงาน ความสำคัญคือช่วยให้สามารถจัดลำดับความสำคัญ และทำการสิ่งต่างๆ ได้ถูกจังหวะ ถูกเวลา และทันต่อเหตุการณ์ ทำให้งานบรรลุผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

6. ปริสสัญญตา (รู้จักหมู่คน/ชุมชน) คือ ความเป็นผู้รู้จักชุมชน ที่ประชุม หรือหมู่คณะ ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ว่ามีขนบธรรมเนียม กิริยา มารยาท หรือข้อกำหนดอย่างไร ความสำคัญคือช่วยให้สามารถวางตัว และปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคม สร้างความสัมพันธ์ ที่ดี และสามารถเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของชุมชนได้

7. บุคคลัญญตา (รู้จักบุคคล) คือ ความเป็นผู้รู้จักความแตกต่างของบุคคลอื่นโดยอธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรคบหรือไม่ ควรแนะนำสั่งสอนอย่างไร ความสำคัญคือเป็นหลักธรรมสำคัญของการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทำให้สามารถคบหาภักตมิตร วางใจคนได้อย่างถูกต้อง และสามารถให้คำแนะนำหรือสั่งการได้อย่างเหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละคน

บูรณาการใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนในยุคดิจิทัล

ปัญหาข้อมูลเท็จและข่าวปลอม (Fake News) กำลังลุกลามในสังคมออนไลน์ พบว่า 63 % ของเยาวชนไทยเคยแชร์ข่าวปลอมโดยไม่รู้ตัวและ 85 % ไม่เคยตรวจสอบแหล่งที่มาของข่าวก่อนแชร์ ปัญหานี้ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง (มานิจ สุขสมจิตร, 2566) และใช้เวลาไปกับดิจิทัลมากเกินไป การติดสื่อดิจิทัลและสมาร์ทโฟน เป็นปัญหาสำคัญจากการสำรวจของสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ในปี พ.ศ. 2566 พบว่าเยาวชนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเฉลี่ย 11 ชั่วโมง 25 นาทีต่อวัน เพิ่มขึ้นจากปีก่อนหน้าที่ใช้เฉลี่ย 9 ชั่วโมง 17 นาที ซึ่งเป็นตัวเลขที่สูงกว่าค่าเฉลี่ยของประชากรทั่วไป (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2566)

เพื่อแก้ไขปัญหาข้างต้นขอเสนอแนวความคิดเพื่อสร้างแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ควรนำหลักธรรมมาบูรณาการเป็นชุดแนวคิดใหม่ที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาในโลกดิจิทัล เน้นหลักการที่ก่อให้เกิดขั้นตอนการปฏิบัติในการตัดสินใจโดยการบูรณาการหลักสัปปริสธรรม 7 ข้อสำคัญที่สุดเข้ากับมิติทางดิจิทัล

1. ธัมมัญญาตา (รู้จักเหตุ รู้จักหลักการ) ให้เยาวชนวิเคราะห์กฎหมาย นโยบายดิจิทัล และตระหนักว่าทุกการกระทำบนโลกออนไลน์มีผลทางกฎหมายและจริยธรรมเสมอ

2. อัตถัญญาตา (รู้จักผล) ให้เยาวชนประเมินและคาดการณ์ผลลัพธ์ที่ตามมาจากผลการกระทำของตนเองและผู้อื่นในโลกออนไลน์ โดยเน้นการประเมินความเสียหายทางอารมณ์ สังคมและกฎหมาย

3. อัตตัญญาตา (รู้จักตน) ให้เยาวชนรู้จักขีดจำกัดของตนในการใช้สื่อ การแยกแยะตัวตนจริงกับตัวตนเสมือนและกำหนดขอบเขตของการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัว

4. มัตตัญญาตา (รู้จักประมาณ) ให้เยาวชนรู้จักความพอดี ควบคุมปริมาณการบริโภคสื่อ การจำกัดค่าใช้จ่ายในเรื่องเกมออนไลน์ สินค้าออนไลน์และการแสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่รุนแรงเกินกว่าเหตุ

5. กาลัญญาตา (รู้จักเวลา) ให้เยาวชนบริหารจัดการเวลาหน้าจอ โดยจัดลำดับความสำคัญของเวลาให้เหมาะสม

6. ปริสฺสัญญาตา (รู้จักชุมชน) ให้เยาวชนเข้าใจมารยาททางเครือข่าย ลักษณะเฉพาะกฎเกณฑ์ทางสังคมของชุมชนออนไลน์แต่ละแห่ง

7. บุคคลัญญาตา (รู้จักบุคคล) ให้เยาวชนประเมินความน่าเชื่อถือ เจตนาของบุคคล ช่องทางหรือผู้ผลิตเนื้อหาต่างๆ รวมถึงการให้เกียรติและรับฟังความเห็นที่แตกต่างของบุคคลอื่นในสังคมออนไลน์ จากแนวคิดข้างต้นนำมาซึ่งขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเยาวชน

1. ประเมินตนเอง ใช้หลักอัตตัญญาตาและมัตตัญญาตา ให้เยาวชนบันทึกพฤติกรรมการใช้ดิจิทัลรายวันอย่างละเอียด เพื่อให้เห็นข้อมูลเชิงประจักษ์ จากนั้นประเมินระดับ “ความพอดี” ของตนเองในการใช้เวลาและเนื้อหาที่เสพ และผู้เขียนได้อธิบายการประยุกต์ใช้หลักอัตตัญญาตาและหลักมัตตัญญาตาในเยาวชน ดังนี้

1) อัตตัญญาตา (รู้จักตน) การประยุกต์ใช้หลักอัตตัญญาตา ให้เยาวชนประเมินว่าใช้เวลาบนหน้าจอในแต่ละวัน ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของตนเองอย่างไร เพื่อให้รู้จักพอดี และตั้งขีดจำกัดในการใช้งานตามความเหมาะสมของตนเอง รู้ว่าตนเองมีแนวโน้มที่จะเปรียบเทียบกับผู้อื่น หรือมีปฏิกิริยาอย่างไรต่อคำวิจารณ์ เพื่อให้สามารถเลือกที่จะจำกัดการเข้าถึงหรือถอยห่าง จากเนื้อหาที่ส่งผลลบต่อความมั่นคงทางอารมณ์ของตนเองได้ ให้เยาวชนสำรวจความสนใจ ความถนัด และความสามารถของตนเอง และใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อพัฒนาทักษะเหล่านั้นจริงๆ ให้เยาวชนเข้าใจว่ายอดไลก์หรือจำนวนผู้ติดตาม ไม่ใช่มาตรวัดคุณค่าที่แท้จริงของตนเอง แต่คุณค่ามาจากการกระทำและคุณธรรม ที่ตนเองมีและนำไปใช้ในชีวิตจริง ให้เยาวชนรู้จักสถานะของตนเองว่าเป็นเยาวชน ควรมีความระมัดระวังในการเผยแพร่ ข้อมูลส่วนตัว และภาพถ่ายที่ไม่เหมาะสม เพราะสถานะทางสังคมและอายุยังต้องได้รับการปกป้องจากความเสี่ยงออนไลน์ ดังนั้นการประยุกต์ใช้หลักอัตตัญญานำมาใช้ได้จริง เป็นการเสริมสร้างรากฐานทางจิตใจ ให้แข็งแกร่ง เพื่อให้

เยาวชนสามารถยืนหยัดและประพฤตินอย่างมีคุณธรรมได้ แม้จะถูกท้าทายด้วยค่านิยมหรือการเปรียบเทียบในยุคดิจิทัลก็ตาม

2) มัตตัญญูตา (รู้จักประมาณ) การประยุกต์ใช้หลักมัตตัญญูตา ให้เยาวชนตั้งกฎเกณฑ์การใช้เวลาหน้าจอด้วยตนเองและใช้เครื่องมือจัดการเวลาในสมาร์ทโฟนหรือแอปพลิเคชัน เพื่อควบคุมและวัดผลการใช้งานจริง ให้ใช้เทคโนโลยีในปริมาณที่พอดีกับการบรรลุเป้าหมาย ให้เยาวชนจำกัดจำนวนแหล่งข้อมูลที่ติดตามเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะข้อมูลล้นและความสับสนทางความคิด รู้ประมาณในกำลังทรัพย์ของตนเอง ไม่ให้หลงตามกระแสการซื้อของออนไลน์ ตามแรงกระตุ้นจากสังคม จนเกินกำลังที่ตนมี ให้รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ตอบโต้ด้วยอารมณ์หรือคำหยาบคายเมื่อเกิดความขัดแย้ง ตามหลักกฎหมายและมารยาท ดังนั้นการประยุกต์ใช้มัตตัญญูตา เป็นการฝึกฝนให้เยาวชนเป็นผู้ใช้เทคโนโลยีที่มีวินัยในตนเอง สามารถควบคุมความอยาก ความต้องการ และการใช้เวลาของตนเองได้ เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่อำนวยความสะดวกอย่างยั่งยืน แทนที่จะเป็นสิ่งที่เข้ามาทำลายความสงบในชีวิต

2. การตรวจสอบข้อมูล เพื่อพัฒนาธัมมัญญูตา (รู้จักเหตุ), กาลัญญูตา (รู้จักเวลา) และปริสัญญูตา (รู้จักชุมชน) เยาวชนจัดทำตารางตรวจสอบข้อมูลก่อนการแชร์ทุกครั้ง เน้นการฝึกกาลัญญูตา ในการเลือกเวลาที่เหมาะสมในการแสดงความคิดเห็นไม่โพสต์ขณะอารมณ์รุนแรง และผู้เขียนได้อธิบายการประยุกต์ใช้หลักธัมมัญญูตา, กาลัญญูตา และปริสัญญูตาในเยาวชน ดังนี้

1) ธัมมัญญูตา (รู้จักเหตุ รู้จักหลักการ) การประยุกต์ใช้หลักธัมมัญญูตา ให้เยาวชนเข้าใจว่า การกระทำความผิดในโลกออนไลน์ก็ต้องรับโทษตามกฎหมายเช่นเดียวกับโลกจริง ให้เข้าใจถึงกฎหมายลิขสิทธิ์ ในการใช้รูปภาพ เพลง หรือวิดีโอจากอินเทอร์เน็ต โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา หรือขออนุญาตก่อนเผยแพร่ เยาวชนต้องตระหนักกฎหมายคอมพิวเตอร์ พรบ. คอมพิวเตอร์ โดยเฉพาะมาตราที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ข้อมูลเท็จ การหมิ่นประมาท และการเข้าถึงข้อมูลส่วนตัวของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต ให้เยาวชนใช้สติในการกลั่นกรองข้อมูล และไม่ส่งต่อข่าวปลอม (Fake News) เพราะเป็นการละเมิดหลักการของความซื่อสัตย์ และทำลายความน่าเชื่อถือของสังคม

2) กาลัญญูตา (รู้จักกาล) การประยุกต์ใช้หลักกาลัญญูตา ให้เยาวชนรู้จักเวลาที่เหมาะสม ในการใช้เครื่องมือดิจิทัล โทรศัพท์มือถือหรืออุปกรณ์ดิจิทัลในช่วงเวลาพักผ่อน เพื่อให้ร่างกายและจิตใจได้พักผ่อนอย่างเต็มที่ ให้เยาวชนวางอุปกรณ์สื่อสารลงเมื่ออยู่ในชั้นเรียน หรือระหว่างทำกิจกรรมที่ต้องใช้สมาธิ เพื่อให้ความสำคัญกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้า ไม่นำเวลานั้นไปใช้กับสิ่งที่ไม่ใช่ภารกิจหลัก ไม่ควรโทรศัพท์วิดีโอคอล หรือส่งข้อความสำคัญในเวลาวิกาล หากไม่จำเป็นเร่งด่วน เพราะเป็นการละเมิดเวลาส่วนตัวและรบกวนผู้อื่น การประยุกต์ใช้กาลัญญูตา จึงเป็นการฝึกฝนเยาวชนให้มีความรับผิดชอบต่อเวลาของตนเองและผู้อื่น ทำให้การใช้ชีวิตในโลกดิจิทัลนั้นไม่เบียดเบียน และสนับสนุนให้เยาวชนสามารถจัดสรรเวลาสำหรับกิจกรรมที่จำเป็นในชีวิตจริงได้อย่างมีวินัย

3) **ปรีสัญญาตา** (รู้จักชุมชน) การประยุกต์ใช้หลักปรีสัญญาตา ให้เยาวชนตรวจสอบและประเมินข้อมูล โดยพิจารณาจากบริบททางสังคมและกติกาของสังคมออนไลน์ ข้อมูลหรือเนื้อหาที่จะเผยแพร่สอดคล้องกับ มารยาททั่วไปในการสื่อสารออนไลน์หรือไม่ ข้อมูลที่จะโพสต์ขัดต่อกฎเกณฑ์ของแพลตฟอร์มที่เข้าร่วมหรือไม่ ข้อมูลมีความเหมาะสมกับวาระและโอกาสหรือวัฒนธรรมของชุมชนหรือไม่ เยาวชนต้องเข้าใจว่าการแสดง ความคิดเห็นเดียวกันอาจมีผลกระทบต่างกันในกลุ่มที่ต่างกัน การตรวจสอบข้อมูลนี้ควรเผยแพร่ผ่านช่องทาง สาธารณะหรือช่องทางส่วนตัว การประยุกต์ใช้ปรีสัญญาตา เป็นการฝึกให้เยาวชนมองข้อมูลในฐานะสมาชิกของ สังคมดิจิทัล โดยเน้นที่การเคารพกฎและบริบทเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ใช่แค่การตรวจสอบความจริง แท้ของเนื้อหาเท่านั้น

3.การประเมินผลกระทบ ใช้หลักอัตถัญญาตาและบุคคลัญญาตา ในภาคปฏิบัติในการจำลอง สถานการณ์ให้เยาวชนประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น ได้แก่ ต่อตนเอง ต่อกลุ่ม/เพื่อนและต่อสาธารณะ ก่อน การตัดสินใจสำคัญบนโลกออนไลน์และผู้เขียนได้อธิบายการประยุกต์ใช้หลักอัตถัญญาตาและหลักบุคคลัญญาตา ในเยาวชน ดังนี้

1) **อัตถัญญาตา** (รู้จักผล) การประยุกต์ใช้หลักอัตถัญญาตา ให้เยาวชนคิดว่าผลที่ตามมา จากการกดแชร์ หรือคอมเมนต์นั้นคืออะไร ไม่ใช่แค่ความรู้สึกสนใจในขณะนั้นมีผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของตนเอง ก่อนโพสต์ หรือคอมเมนต์อะไร ให้ตั้งคำถามว่า โพสต์นี้จะส่งผลต่อการมองเห็นตัวเราในอนาคต ให้อ่านข้อมูลที่เผยแพร่ไป แล้วจะคงอยู่ตลอดไป และอาจนำมาซึ่งผลเสียได้ในภายหลัง ให้รู้เท่าทันว่าทุกแพลตฟอร์มหรือทุกข้อมูลล้วนมี จุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน และหลายครั้งก็เป็นจุดมุ่งหมายเชิงพาณิชย์ หรือการชักจูงเมื่อเห็นสินค้าหรือบริการ ในสื่อออนไลน์ ให้ตั้งคำถามว่า จุดมุ่งหมายของโฆษณานี้คืออะไร ใครได้ประโยชน์จากการกระตุ้นให้เราซื้อ เพื่อ ป้องกันไม่ให้ถูกจูงใจให้บริโภคเกินความจำเป็น ให้รู้เท่าทันกลอุบายในออนไลน์ เมื่อมีข้อความชักชวนให้คลิก ลิงก์ที่ไม่น่าไว้วางใจ หรือมีการเสนอผลตอบแทนที่สูงเกินจริง ให้ตั้งคำถามว่า ผลประโยชน์ที่แท้จริงที่ผู้ส่ง ข้อความต้องการคืออะไร อาจเป็นการหลอกล่อเอาข้อมูลส่วนตัว หรือมุ่งหมายให้เกิดความเสียหาย สนับสนุนให้ เยาวชนสร้างสรรค์เนื้อหาที่ส่งเสริมความรู้ หรือสร้างแรงบันดาลใจ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้ ความสุข แก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่น่ายกย่อง และส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการระดมความคิด หรือการรณรงค์ เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม โดยมีเป้าหมายสุดท้ายคือการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในชุมชนหรือสังคม ดังนั้นการ ประยุกต์ใช้หลักอัตถัญญาตาตามที่ได้จริงจึงเป็นการเปลี่ยนเยาวชนจากผู้ใช้งานเทคโนโลยีทั่วไป ให้กลายเป็นผู้ที่ ใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิสัยทัศน์ และสามารถควบคุมการกระทำของตนเองบนโลกดิจิทัลได้จากความเข้าใจใน ผลลัพธ์ที่จะตามมา

2) **บุคคลัญญาตา** (รู้จักบุคคล) การประยุกต์ใช้หลักบุคคลัญญาตา ให้เยาวชนรู้จักและเข้าใจความ แตกต่างของผู้คนที่พบเจอในโลกออนไลน์ ทั้งอายุ สถานะ ความคิด และพื้นฐานทางสังคม ให้รู้จักตั้งคำถาม และประเมินความน่าเชื่อถือของบุคคลที่เข้ามาติดต่อเพื่อป้องกันตนเองจากการหลอกลวงหรือการคุกคาม ให้แยกแยะความแตกต่างระหว่างเพื่อนสนิทในชีวิตจริงกับผู้ติดตามบนโซเชียลมีเดีย เพื่อกำหนดขอบเขตใน การแบ่งปันข้อมูลส่วนตัวให้เหมาะสมกับระดับความสัมพันธ์และความไว้วางใจที่มีต่อบุคคลนั้น ๆ ให้เยาวชน

รู้จักปรับโทนและระดับความเป็นทางการของภาษาในการสื่อสารออนไลน์ให้เหมาะสมกับผู้รับ เช่น การใช้ภาษาที่สุภาพเมื่อสื่อสารกับครูหรือผู้ใหญ่และการหลีกเลี่ยงการตัดสินผู้อื่นจากรูปแบบการพิมพ์หรือการใช้ภาษาของพวกเขา ให้พิจารณาว่าบุคคลอื่นๆ อาจมีพื้นฐานทางความเชื่อ ประสบการณ์หรือความเข้าใจในเทคโนโลยีที่แตกต่างกัน ก่อนที่จะวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของพวกเขาในโลกออนไลน์อย่างรุนแรง ให้เยาวชนเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของผู้ที่ถูกกระทำ และใช้หลักการนี้ในการไม่เข้าร่วมการกลั่นแกล้งผู้อื่น ไม่ว่าคนนั้นจะมีรูปแบบชีวิตหรือความคิดแตกต่างจากตนเองอย่างไร ดังนั้นการประยุกต์ใช้บุคคลัญญาตาจึงเป็นการเสริมสร้างความฉลาดทางอารมณ์และสังคมดิจิทัลให้แก่เยาวชน ทำให้พวกเขาสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่มีความหลากหลายในโลกออนไลน์ได้อย่างมีสติ มีความเมตตาและปลอดภัย

จากแนวคิดและการนำแนวคิดนั้นมาบูรณาการใช้ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นก่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ คือ

1. ก่อให้เกิดสติสัมปชัญญะที่ยั่งยืน โดยเปลี่ยนหลักธรรมให้กลายเป็นเครื่องมือควบคุมตนเองที่เป็นระบบ เป็นการสร้างรากฐานทางปัญญาที่มั่นคง เพื่อให้การควบคุมตนเองไม่เพียงเป็นการฝืน แต่เป็นไปโดยอัตโนมัติจากความรู้ตัวที่แท้จริง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา สติ คือความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ระลึกได้ถึงสิ่งที่ทำอยู่ คำพูดที่พูดอยู่ หรืออารมณ์ที่กำลังเกิดขึ้น ส่วนสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนักรู้ รู้ชัดเข้าใจชัด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ชัดเจนว่าสิ่งที่กำลังทำนั้นมีประโยชน์ มีโทษหรือเป็นอย่างไร เมื่อเรานำแนวคิด สัมปชัญญะ 7 มาเป็นกรอบจะเปลี่ยนกระบวนการคิดของเยาวชนจากสติแบบควบคุม คือ การพยายามฝืนไม่ให้ใช้โซเชียลมีเดียเมื่อถูกสั่งหรือการหยุดใช้ชั่วคราวตามกฎเกณฑ์ภายนอก สู่การมีสติสัมปชัญญะที่ยั่งยืน การที่เยาวชนเห็นเหตุ (ธัมมัญญาตา) ว่าการใช้เทคโนโลยีอย่างขาดสติจะนำไปสู่ผลที่เป็นโทษต่อตนเอง (อัตตัญญาตา) โดยการเห็นแจ้งนี้เป็นปัญญาไม่ใช่เพียงการทำตามกฎ

2. การสร้างปัญญาที่ยั่งยืนด้วยธรรม หลักสัมปชัญญะ 7 ช่วยให้มีสติสัมปชัญญะยั่งยืน เพราะเป็นการสร้างปัญญาแบบองค์รวม กล่าวคือ

1) อัตตัญญาตา (รู้จักตน) และมัตตัญญาตา (รู้จักประมาณ) เป็นการสร้างสติมั่นคงในการควบคุมกายและใจตนเอง เยาวชนรู้ว่าตนเองมีกำลังศรัทธาและความสามารถในการทนต่อสิ่งยั่วยุได้แค่ไหน และจะใช้เทคโนโลยีในปริมาณที่พอดีอย่างไร การรู้ชัดและพอดี ทำให้เยาวชนมีการควบคุมตนเองไม่ให้ทุกข์

2) อตถัญญาตา (รู้จักผล) และธัมมัญญาตา (รู้จักเหตุ) เป็นการสร้างสัมปชัญญะ เมื่อเยาวชนเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของเหตุและผลของการกระทำทางดิจิทัล เช่น การโพสต์ข้อความรุนแรง (เหตุ) นำไปสู่ความขัดแย้งและโทษทางกฎหมาย (ผล) พวกเขาจะมีความยับยั้งชั่งใจ (สัมปชัญญะ) ที่เกิดขึ้นจากปัญญาไม่ใช่ความกลัว

3. คุณค่าสู่ความเป็นคนมีคุณธรรม การมีสติสัมปชัญญะที่ยั่งยืนตามหลักสัมปชัญญะ 7 นี้ ทำให้เยาวชนไม่ได้เป็นเพียงผู้บริโภคเทคโนโลยี แต่เป็น “สัตบุรุษ” หรือ “ผู้ประเสริฐ” ในชุมชนดิจิทัล เพราะพวกเขาไม่เพียงแต่ควบคุมตนเองได้เท่านั้นแต่ยังใช้เทคโนโลยีในการสร้างประโยชน์และปฏิบัติต่อผู้อื่นในโลก

ออนไลน์ด้วยความเคารพ การเป็นผู้มีสติและปัญญาสามารถนำความสงบและคุณธรรมมาสู่สังคมออนไลน์ได้จริง ดังนั้นจะทำให้เยาวชนมีปัญหาที่เกิดจากการเห็นเหตุและผลอย่างถ่องแท้ ทำให้การใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างมีคุณภาพโดยไม่จำเป็นต้องมีใครคอยควบคุม

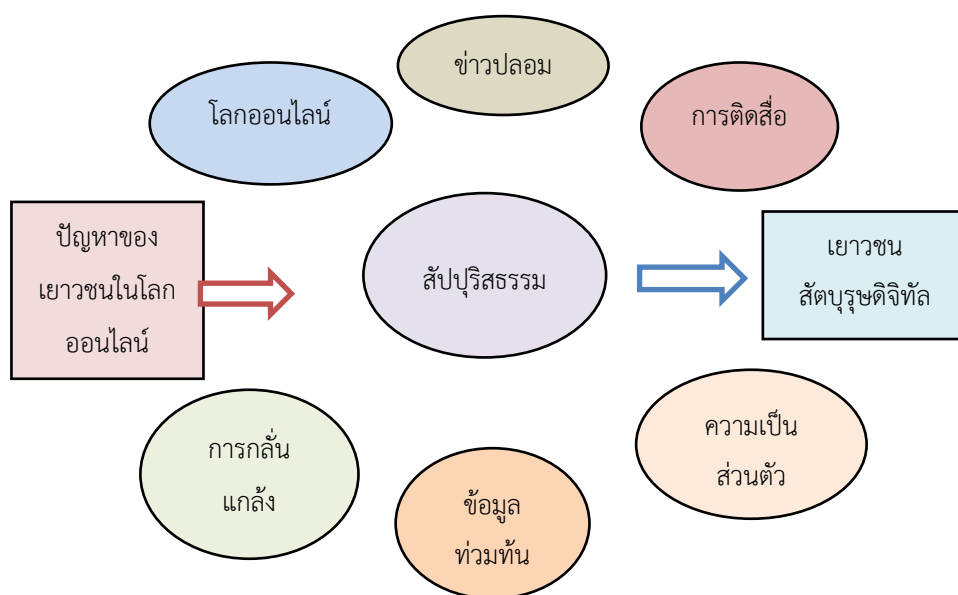
องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่เป็นการพัฒนาเครื่องมือทางปัญญาและเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนในยุคดิจิทัล 3 ประการ

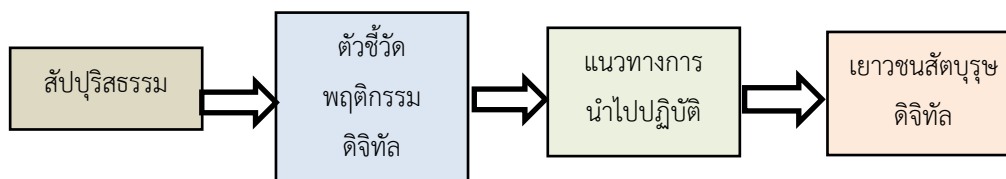
1. แนวคิดเชิงบูรณาการสัปปุริสธรรม 7 เพื่อการรู้เท่าทันและการแสดงออกที่สร้างสรรค์ในยุคดิจิทัล ซึ่งทำหน้าที่เป็นแผนที่ทางปัญญา สำหรับเยาวชนในการใช้ชีวิตร่วมกับเทคโนโลยีอย่างมีคุณธรรม เป็นการขยายขอบเขตการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 อย่างเป็นระบบโดยนิยามหลักธรรมแต่ละข้อให้เป็นทักษะการไตร่ตรองเพื่อเผชิญกับความท้าทายของสื่อใหม่

2. การกำหนดชุดตัวชี้วัดพฤติกรรมบ่งชี้ความเป็นสัปปุริสดิจิทัล ที่สามารถนำมาใช้ในการประเมินและติดตามผลการพัฒนาเยาวชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ชุดตัวชี้วัดนี้เป็นการแปลความหมายนามธรรมของหลักสัปปุริสธรรม 7 ให้เป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้

3. แนวทางการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการฝึกฝนเยาวชนให้เกิดทักษะการไตร่ตรองเชิงจริยธรรมดิจิทัลอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 1: การพัฒนาเยาวชนสัปปุริสดิจิทัล

ภาพที่ 2: กรอบการพัฒนาและผลลัพธ์

สรุป

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนในยุคดิจิทัลตามหลักสัปปุริสธรรม 7 นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแนวทางในการเสริมสร้างรากฐานทางจิตใจให้แข็งแกร่ง ท่ามกลางสภาพแวดล้อมดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเต็มไปด้วยความท้าทาย ปัญหาที่เกิดขึ้น ในปัจจุบันคือเยาวชนจำนวนมากมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น การเสพติดสื่อสังคมออนไลน์ ขาดความยับยั้งชั่งใจในการใช้เวลา (ขาดมัตตัญญูตาและกาลัญญูตา) การเผยแพร่ข่าวปลอมหรือละเมิดลิขสิทธิ์ (ขาดธัมมัญญูตาและอัตถัญญูตา) รวมถึงปัญหาความขัดแย้งและการกลั่นแกล้งออนไลน์ (ขาดปริสัญญูตาและบุคคลัญญูตา) ซึ่งสะท้อนถึงวิกฤตจริยธรรมที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน

แนวทางแก้ไขโดยได้บูรณาการหลักสัปปุริสธรรม 7 ให้เป็นแนวทางปฏิบัติในโลกเสมือนจริง โดยแต่ละหลักธรรมจะทำหน้าที่เป็นเกราะป้องกันและเสริมสร้างสติสัมปชัญญะ ธัมมัญญูตา จะทำให้เยาวชนเคารพกฎหมายและมารยาทดิจิทัล อัตถัญญูตา ทำเยาวชนให้คิดถึงผลกระทบระยะยาวของการกระทำบนโลกออนไลน์ อัตตัญญูตา ช่วยให้เยาวชนรู้จักตนเองและแยกแยะความจริงกับภาพลักษณ์เสมือน มัตตัญญูตาและกาลัญญูตา ช่วยในการจัดการเวลาและสร้างสมดุลชีวิตดิจิทัล ปริสัญญูตาและบุคคลัญญูตา เน้นการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ เคารพความแตกต่าง และรู้เท่าทันภัยออนไลน์ ก่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์โดยสร้างสติและสัมปชัญญะเปลี่ยนหลักธรรมให้กลายเป็นเครื่องมือควบคุมตนเองที่เป็นระบบ เป็นการสร้างรากฐานทางปัญญาที่มั่นคง เพื่อให้การควบคุมตนเองไม่เพียงเป็นการฝืน ตลอดจนถึงสร้างเยาวชนสู่ความเป็นคนมีคุณธรรม และผลลัพธ์ที่ได้ คือการสร้างเยาวชนที่มีคุณสมบัติเป็น “สัตบุรุษ” ในโลกดิจิทัล ที่สามารถใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด มีวินัยในตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *การอบรมคุณธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา*.

กรุงเทพฯ: กองทุนส่งเสริมการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา.

กรมกิจการเด็กและเยาวชน. (2565). *วันเยาวชนแห่งชาติ*. สืบค้น 2 พฤศจิกายน 2568 จาก

<https://www.dcy.go.th/multimedias/1660622899567/1663231003460>

กรมวิชาการ. (2555). *คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัย*. กรุงเทพฯ: ศุภสภา.

ประภาศรี สีหอำไพ. (2550). *พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *ภาษาธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *ธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). *พุทธธรรม ฉบับเดิม*. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา
และสถาบันบันลือธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์* (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่
1). พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานิจ สุขสมจิตร. (2566). *Fake News: ข่าวลวง, ข่าวปลอม*. วารสารนิเทศศาสตร์.

รุ่งรัตน์ พลชัย. (2563). *ภาวะผู้นำกับการบริหารในยุคดิจิทัล*. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

วิจิต ธรรมฤทธิ์. (ม.ป.ป.). *การบริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล*. สืบค้น 31/10/2568 จาก <http://www.missystem.net/misnkv/manage/docdata/99vg7w359zv98xgn28hgxt>

วิโรจน์ ชัยมูล และ สุพรรณษา ยวงทอง. (2552). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ (ฉบับปรับปรุงใหม่)*. กรุงเทพฯ.

สมเดช สีแสง. (2538). *คู่มือการปฏิบัติราชการและเตรียมสอบผู้บริหารการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการ
ประถมศึกษาแห่งชาติ*. อุทัยธานี.

สมผิว ชื่นตระกูล. (2536) *ความเป็นครู*. เชียงใหม่: คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2566). *การสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย*.

สืบค้น 2 พฤศจิกายน 2568 จาก <https://www.etda.or.th/th/newsevents/prnews/ETDA-released-IUB-2020.aspx>

อุษา ปักกิ้นส์. (2555). *การรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศชุดเครื่องมือและกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อชุมชน*.

กรุงเทพฯ: แผนงานสื่อสร้างสุขภาวะเด็กและเยาวชน.

อัมพร วงศ์โสภ (2555). รูปแบบภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสัปปริสธรรมขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น:
กรณีศึกษาความคิดเห็นของประชาชน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธ
ศาสตรดุษฎีบัณฑิต: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.